

Fig. 1. En vackert strimmig amaryllis (*Hippeastrum*). Wikimedia

Amaryllis – på tredje plats bland julens växter

Enligt växtbranschen intar amaryllis en tredjeplats i popularitet bland julens alla växter. Inte minst som snittblomma, där den kan utgöra ett fint alternativ till en traditionell julkukett.

→ **Text** Lars-Erik Appelgren, HBIO, SLU, Uppsala

BOTANISKA EGENSKAPER OCH benämningar
Amaryllisläktet (*Hippeastrum*) omfattar cirka 90 arter. Dess ursprung är tropiska delar av Västindien, centrala Amerika och Sydamerika. De är perenna arter med lök och har ganska få blad. Blomman är samlad i en flock som kommer direkt från löken (Fig. 1).

Namnet *Hippeastrum* betyder ordagrant ryttarstjärna. En av de ursprungligen namngivna arterna fick namnet *Amaryllis equestra* (equestra = av latinets *equus*, häst). Det påstås att Linné tyckte sig kunna se att de två högbladen på blomman liknade örnen på ett hästhuvud. År 1742 beskrev Linné amaryllis enligt följande: "Ingen blomma har fått så hög couleur och lysande glantz som denne sköna Amaryllis". När Linné publicerade *Systema naturae* (1753) insåg han inte att den sydafrikanska Kap-amaryllisen och den sydamerikanska amaryllisen inte kunde vara släkt. Först långt senare upptäcktes detta misstag. Under 1800-talet blev det uppenbart att det krävdes två släkten och DW Herbert gav namnet *Hippeastrum* till de sydamerikanska arterna. Den sydafrikanska amaryllisen benämndes kapamaryllis (*Amaryllis belladonna*) (Fig 2).

Förädlingen av *Hippeastrum*-arterna startade i början på 1900-talet. I den omfattande boken om finländska trädgårdar (1) hittar man på flera ställen såväl kapamaryllis som den vi idag kallar amaryllis (*Hippeastrum*). Odlingen etablerades så småningom i stor skala och målet var att få så stora bommar som möjligt. Men trenden har i dag vänt och nu ser vi också de småblommiga i handeln. I Sverige är den storblommiga amaryllisen fortfarande den som leder julhanden både med löken kvar och som snittblomma.

Hur tar man hand om sin amaryllis?

Skär bort blomresterna när amaryllisen har blommat över. Låt gärna amaryllisen vara utomhus över sommaren. Ställ den på en vindsyddad plats i halvskugga. Vattna och gödsla för att fylla löken med växtkraft. Sluta vattna löken i september. Ta in den och placera den på en torr och kall plats i 12–20°C, gärna i källaren. I november är det dags att ta fram löken. Plantera om den och vattna försiktigt för att få till en ny blomning. Det finns också noggranna beskrivningar om hur man kan fortplanta amaryllis med hjälp av frön från en befruktad/pollinerad amaryllis – en övning som kan ta upp till 5–6 år innan man har en blommande amaryllis.

Medicinska egenskaper

HUMANMEDICIN

Många alkaloider i amaryllis

Det finns en uppsjö med kemiska substanser i extrakt från den övergripande familjen *Amaryllidaceae* i vilken såväl *Amaryllis* som *Hippeastrum* ingår. Så här skriver till exempel Samuelsson och Bohlin i sin lärobok *Drugs of natural origin* (7): "Över etthundra alkaloider har isolerats från växter i denna familj [*Amaryllidaceae*]. Dessa alkaloider är giftiga och endast en – galantamin – har funnit användning inom medicinen." Vidare fortsätter dessa författare: "Galantamin är en acetylcholinesterashämmare något som används för behandling av Alzheimers sjukdom [...] I Östeuropa används galantamin som en reverserande produkt eftersom den neutraliserar den neuromuskulära blockad som orsakas av tubokurarin. Vid sidan av detta verkar galantamin som ett mildt analeptikum [upplivande medel] och uppvisar analgetiska egenskaper lika starka som den hos morfin. Vid tillsats i ögondroppar minskas det intraokulära trycket." [Artikelförfattarens översättning.]

Senare studier har visat ett stort intresse för substanser från amaryllis-släktet.

FOTO: GEORGE E. KORONAIOS.

Några exempel: I en artikel publicerad 2020 (9) undersöks den kolinesterashämmande effekten i en Alzheimersimulerad djurstudie. I en artikel från 2015 påvisas rön från två *Hippeastrum*-arter bland fem olika Amaryllidaceae-växter. De extraerade substanserna har främst neuroprotektiv effekt, det vill säga att de bidrar till fysiologiska processer och tekniker som kroppen använder för att förhindra nervskador och försämringar i centrala nervsystemet (2).

HUNTINGDONS SJUKDOM

Såväl internationellt (till exempel Huntingtons Disease Society of America) som lokalt (Riksförbundet Huntingtons sjukdom, RHS) har denna kraftfulla blomma tagits upp i logotyperna som en symbol för styrka, beslutsamhet och hopp. Huntingtons sjukdom är en degenerativ, ärftlig sjukdom som beror på störd funktion av nervceller i hjärnan. Sjukdomen leder till en kombination av neurologiska, motoriska, kognitiva och psykiatriska symtom. Dessa logotyper representerar en dubbel bild av huvud och skuldror som en bild av en växande och levande blomma. Det mindre, inre huvudet, symboliserar den förminskning som Huntingtons sjukdom ger en sjuk individ. Bladen förmedlar skyddet, ändamålet och utvecklingen av bot för sjukdomen. (Fig 3)

VETERINÄRMEDICIN

Det är svårt att hitta rapporter om amaryllisfamiljens veterinärmedicinska användning.

Amaryllis toxicitet

HUMANMEDICIN

Från Giftinformationscentralens webbplats (5) kan följande information inhämtas: "Amaryllis; *Hippeastrum*-arter. Växten, speciellt löken, innehåller ämnen som har irriterande egenskaper. Inga allvarliga förgiftningar kända hos människa. Symtom: Magbesvär (t.ex. ont i magen, illamående, kräkningar och diarré)." Om större mängder av löken har intagits bör Giftinformationscentralen kontaktas för eventuella åtgärder.

Beträffande djur finns inga uppgifter på hemsidan (enligt deras generella policy att inte inkludera veterinärmedicin).

VETERINÄRMEDICIN

I gamla böcker om toxikologi föreligger bara beskrivningar av kapamaryllisens toxicitet. Så beskriver till exempel Fröhner att substansen lykorin kan ge upphov till kräkning (3). I en annan lärobok (4) beskrivs även lykorin i kapamaryllis. Ett kuriosum beskrivs i samma bok: Under kriget 1939–1945 gjordes försök att ersätta foder till nötkreatur med tulpan-, hyacint- och narcisslökar med flera arter hörande till amaryllisfamiljen. Resultatet blev svåra förgiftningar och ofta med döden som utgång (4).

I en fallstudie rapporteras amaryllis (*Hippeastrum*) ge upphov till dermatit på en grand danois (8). Denna allergiska dermatit bekräftades med ett "patch test" som applicerades på ryggen på hunden. Saft från såväl växtens blad som från dess lök lades på huden och kraftiga reaktioner uppkom. Kontroll på en annan hund visade ingen reaktion. Det konstateras att ämnet som orsakar denna kontaktdermatit hittills är okänt.

För övrigt tycks det inte förekomma så många beskrivningar med amaryllis som orsak till dermatit inom veterinärmedicinen.

I en toxologihandbok från 2013 (6) beskrivs dock ganska utförligt förgiftningar på hund och katt av just amaryllis (*Hippeastrum*). Där berörs bland annat substanser som kan orsaka förgiftning, nämligen lykorin (som redan omnämnts i samband med kapamaryllis ovan) och tazetin. Dessa alkaloider finns koncentrerade i lök och blad i cirka 0,5 procent. Lykorin är ett centralt verkande kräkemedel. Olika andra alkaloider har påvisats i amaryllis och har kolinerga, smärtstillande, blodtryckssänkande och cytotoxiska effekter.

Fig. 2. Kapamaryllis (*Amaryllis belladonna*). Wikimedia

Fig. 3. Logotyp för Riskförbundet Huntingtons sjukdom.

Hos de flesta sällskapsdjur orsakas i allmänhet tuggandet på amaryllisdelar endast mild gastrointestinal påverkan, men intag av själva löken kan ge mera påtagliga symtom.

Studier på hundar har indikerat att subkutana doser på 0,5 till 2 mg/kg kroppsvikt var tillräckligt för att ge illamående och kräkningar. Effekten satt i mindre än 2,5 timmar.

Kräkning, diarré, aptitlöshet och hypersalivering är de vanligaste kliniska symtomen när amaryllisblad eller blomma intagits. Ökad gastrointestinal påverkan kan manifesteras i form av rastlöshet, tremor eller dyspné. Mindre vanliga komplikationer är sänkt blodtryck, sedering eller kramper om stora mängder av löken har slukats. På människa anges att astma har iakttagits men detta har inte rapporterats på djur.

Behandling i form av kräkning för att avlägsna maginnehåll (om kräkning inte redan har setts) och intag av aktivt kol kan övervägas om stora mängder av löken har intagits. I ett försök på hundar med lykorinframkallad kräkning användes maropitant (en neurokinin-1-receptorantagonist; svenskt läkemedel Cerenia®) som blockerade kräkningen om medlet administrerades före lykorin, medan ondansetron (en 5-HT₃-receptorantagonist) minskade tendensen till kräkning, men inte helt förhindrade den. Andra antemetika som difenhydramin, scopolamin och metoklopramid kunde inte blockera lykorin-inducerad kräkning. Intravenös vätska och korrektion av elektrolytavvikelse kan ibland behövas. Skulle kramper förekomma kan de förhindras med hjälp av diazepam eller barbiturater.

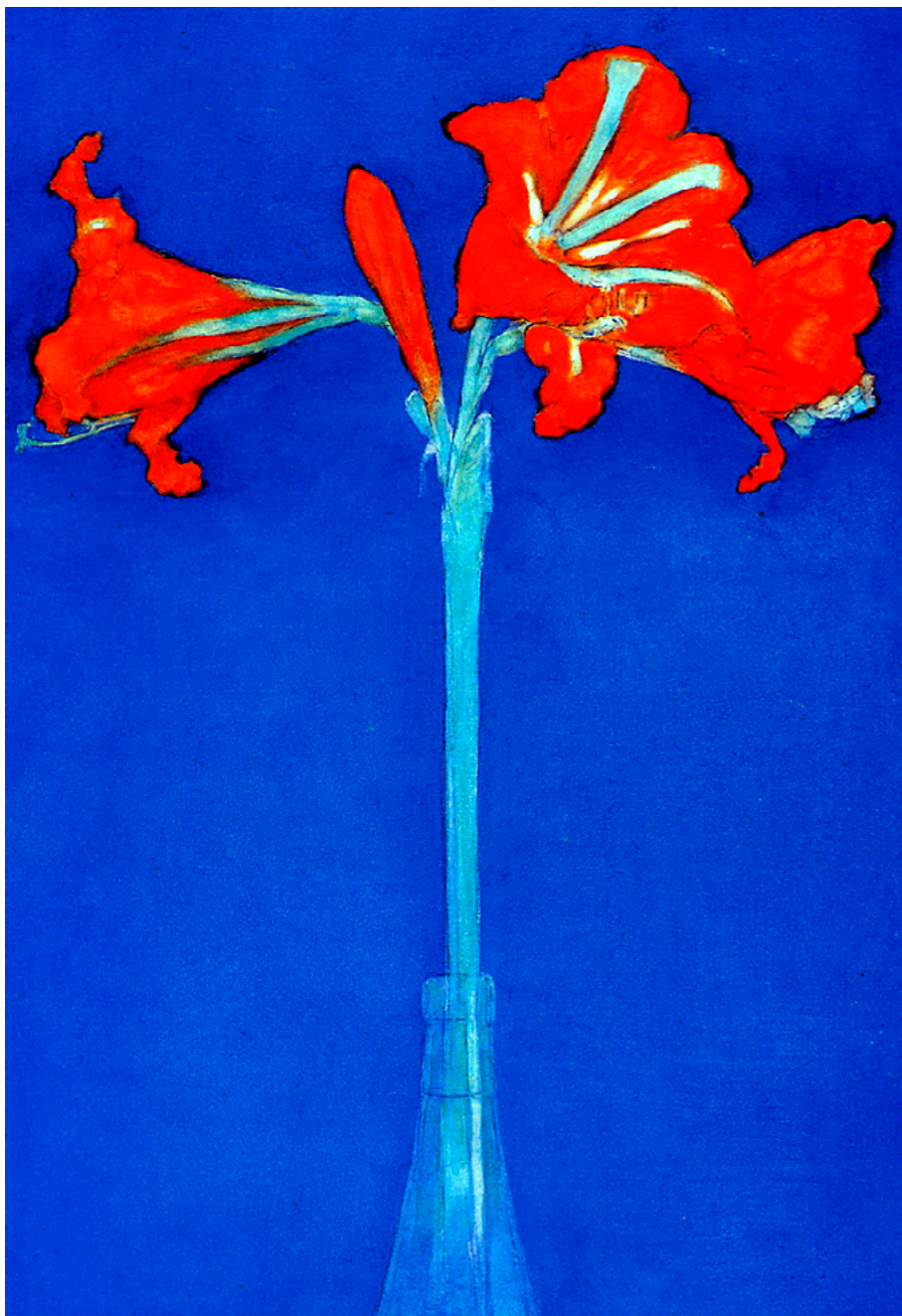

Fig. 5. Piet Mondrian: Röd amaryllis med blå bakgrund. Vattenfärg. New York, Museum of Modern Art. Wikimedia.

I de flesta fall av amaryllisintag är prognosen god och förgiftningssymtomen försvinner inom 24 timmar.

Amaryllis i den grekiska mytologin

I den grekiska mytologin fanns en kvinna som hette Amaryllis. Hon mötte herden Alteo och blev omedelbart förälskad i honom. Men Alteo brydde sig inte om henne. Han gillade bara blommor och brukade säga: "Endast den flicka som kan ge mig en ny blomma får min kärlek!" Amaryllis vände sig till oraklet i Delfi och fick följande råd: hon skulle sära sig med en pil från templet framför Alteo och förklara sin kärlek till honom. Men denna

handling hade ingen effekt. Hon upprepade sin handling framför Alteo natt efter natt och till slut på den trettionde natten hände ett under. På den plats där Amaryllis blod hade droppat växte en stor underbar blomma upp. Då Amaryllis påpekade detta för Alteo föll han för henne. Blomman var förstas, just det, en amaryllis.

Amaryllis i litteraturen

Opp Amaryllis! är väl ett av de mera kända alstren av Carl Michael Bellman. Den är från samlingen *Fredmans sånger* från 1791. Sången, en pastoral herdedikt med en sovande nymf, som inviteras att fiska på havets brusande vågor. I själva verket

är nymfen Wilhelmina Norman och den stormiga vågen är en svensk vattenväg. Visan har spelats in av många musiker. Här följer första versen i originalversion:

*"Opp Amaryllis! vakna min lilla!
Vädret är stilla,
Luften sval,
Rägnbågen prålar
Med sina strålar,
Randiga målar
Skog och dal.
Amaryllis lät mig, utan våda,
I Neptuni famn dig frid bebåda;
Sömnens Gud får icke mera råda
I dina ögon, i suckar och tal." (Fig 4)*

I Alfred Tennysons dikt Tusensköna förekommer amaryllisen som en "mjölklockad" blomma:

*"Vid vikar, påfågeln hals i färg;
Var, här och där, på sandstränder
En mjölklockad amaryllis blåste..."*

Amaryllis i konsten

Piet Mondrians färgstarka akvarell av en amaryllis i en flaska utgör ett exempel på den rörelse som kom att kallas fauvismen (Fig 5). Denna rörelse, där färgen var konstverkets viktigaste beståndsdel, var en europeisk strömning inom måleriet under tidigt 1900-tal. Uttrycket kommer från ordet fauves (vilddjur) och användes första gången när målningar av Henri Matisse och gruppen kring honom skulle beskrivas.

För övrigt utgör denna färgstarka, ståtliga blomma ett objekt för otaliga målningar, bland annat en av Isac Grünewald (Fig 6).

Symbolik i samband med amaryllis

Amaryllis kan betyda olika saker beroende på var man befinner sig i världen. Till exempel i Grekland associeras amaryllis med framgång och en amaryllisblomma ges ofta som belöning till vinnare i olika tävlingar.

I viktorianernas England kopplas blomman till styrka, stolthet och beslutssamhet. Detta därför att den står där stolt och kraftfull jämfört med andra blommor i vintertid.

Den vita amaryllisen, tillsammans med den vita liljan, förknippas inte sällan med begravning.

Amaryllis inte bara en blomma eller en person

Amaryllis är ett släkte av **amfipoder** (märlkräftor eller märlor) som tillhör

Fig. 6. Isac Grünewald. Blomsterstilleben med amaryllis. Wikimedia.

Fig. 4. Carl Michael Bellman (1740–1795) målad av Per Krafft d. ä. Wikimedia.

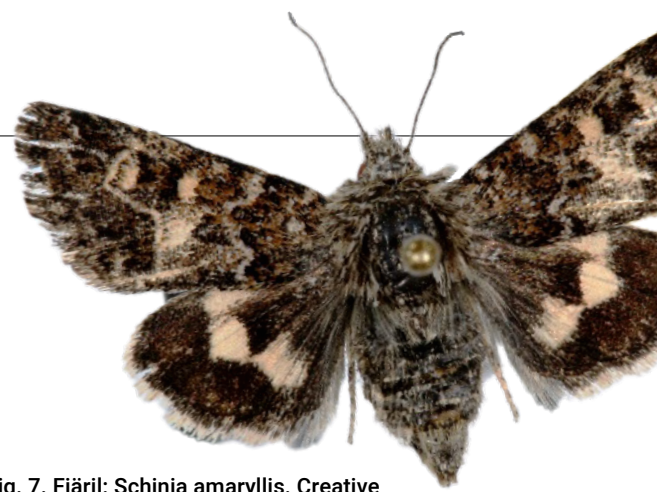

Fig. 7. Fjäril: *Schinia amaryllis*. Creative Commons, CBG Photography Group, Centre for Biodiversity Genomics.

familjen *Amaryllididae*. Släktet beskrevs första gången 1879. De flesta arterna lever i haven, men några i sötvatten och några få på land. Några är ektoparasiter. Amfipoderna är en viktig del i näringskedjorna. Cirka 8 000 arter är beskrivna.

En fjäril med tillnamnet amaryllis, *Schinia amaryllis* (Smith, 1891) finns också. Den är en nattfjäril, som förekommer i sydvästra delen av Nordamerika, främst i Kalifornien. Larverna lever på ambrosia-arter (Ambrosia är ett släkte ett- eller fleråriga, håriga örter.) (Fig 7).

En asteroid som kallas 1085 Amaryllis finns i huvudbältet (ett asteroidbälte som ligger i en ring runt solen). Den upptäcktes 1927 av den tyske astronomen Karl Wilhelm Reinmuth i Heidelberg. Asteroiden har en diameter på cirka 70 kilometer.

Avslutande ord

Denna storblommande växt kan vi utan större risk för förgiftningar på våra kära hundar och katter gärna pryda våra hem med - framför allt till jul. Gläds åt den - antingen med löken kvar i kruka eller som lös blomma - kanske upphängd upp och ner i ett snöre? ■

Referenser

1. Baarman, A L Persilja och gräslök Knippas. Karl Alarik Grönholm, finländsk trädgrdsmästare i början av 1900-talet. 2021, Appell förlag, Stockholm. 1-448.
2. Cortes, N och medarb. Neuroprotective activity and acetylcholinesterase inhibition of five Amaryllidaceae species: A comparative study. *Life Sciences*, 2015, 122. 42–50.
3. Fröhner, E. *Lehrbuch der Toxikologie für Tierärzte*, 6:e uppl, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1950, 272-273.
4. Garner R J. *Veterinary toxicology ...* Baillière, Tindall and Cox, 1937, 292.
5. Giftinformationscentralen: <https://giftinformation.se/vaxregister/amaryllis/>
6. Gwaltney-Brant S M, *Christmastime Plants* 39, in *Small Animal Toxicology*, Edit Peterson, M E och Talcott, P A, 3:e uppl, 2013, 499-511.
7. Samuelsson, G och Bohlin, L. *Drugs of natural origin. A treatise of pharmacognosy*. 6:e rev uppl. Apotekarssocieteten, 2009, 663-665.
8. Willemse, T & Vroom, M A (1988). Allergic dermatitis in a great Dane due to contact with *hippeastrum*. *The Veterinary record*, 122, 490–491.
9. Xuan Hoang, T H, Viet Ho, D, Van Phan, K, Van Le, Q, Raal, A & Nguyen, H T. Effects of *Hippeastrum reticulatum* on memory, spatial learning and object recognition in a scopolamine-induced animal model of Alzheimer's Disease. *Pharmacol. Biol.*, 2020, vol 58, 1107–1113.